

Poljska slovnica za tujce (Krakov 1995)

Zofia Kaleta, Gramatyka języka polskiego
dla cudzoziemców, Kraków 1995,
Uniwersytet Jagielloński, 488 s.

Vladimir Nartnik

IZVLEČEK: Poljska slovnica za tujce Zofie Kaleta bi lahko spodbudila podobno obravnavo poljščini sorodne slovenščine. Sorazmerno obsežna slovnica je zasnovana tako, da se iz glasoslovja izhajajoče oblikoslovje skozi bogato oblikoglasje prevesi v še bogatejše oblikoskladje. Slednje je pravzaprav jedro slovniškega ustroja poljščine, ki se nadvse poučno shaja in razhaja s slovniškim ustrojem slovenščine.

Polish Grammar for Foreign Learners (Cracow 1995)

ABSTRACT: The Polish grammar for foreign learners by Zofia Kaleta might induce a similar treatment of Slovene, which is related to Polish. This rather voluminous grammar leads the reader from phonetics to morphology, provides a rich description of morphophonology and even richer description of morphosyntax. The latter is actually the core part of the grammatical structure of Polish which sometimes nears the grammatical structure of Slovene and sometimes diverges from it in a most instructive way.

Čeprav je Poljska slovnica za tujce Zofie Kaleta izšla pred koncem prejšnjega tisočletja, kratek prikaz tega dela z desetletnim zamikom ni odveč. Slovnica bi lahko spodbudila podobno obravnavo slovenščine, saj je ta poljščini sorodna in je kot eden od jezikov Evrozveze postala prav tako zanimiva za tujce.

Način obravnave je po svoje razviden že iz uvodnega kazala sorazmerno obsežne slovnice: iz glasoslovja izhajajoče oblikoslovje se skozi oblikoglasje (morfologijo) prevesi v oblikoskladje (morfosintakso), bibliografiji pa pred koncem sledita še dva seznama: abecedni seznam 125 predlogov in abecedno kazalo 2000 skladov oziroma skladovnih obratov, ki v njih nastopajo take ali drugačne besedne oblike.

Glasoslovje se začne s poljsko abecedo kot latiničnim zapisom poljskih samoglasnikov in soglasnikov, nato se posebej zadrži pri izgovoru soglasniških sklopov sredi besed in na njihovem stikanju, medtem ko je sklepni del posvečen pravilom naglašanja, ki so za slovenska merila zelo preprosta celo brez dinamično-melodične dvotirnosti v slovnica in slovarjih.

Z glasoslovjem je podana podlaga za oblikoslovni oris devetih besednih vrst: samostalnikov, zaimkov, pridevnikov, števnikov, glagolov, prislovov, predlogov, členkov in veznikov. Pregibnim samostalnikom je najprej lastnih sedem sklonov:

Mianownik	–	Nazivnik	–	Nominativus
Dopełniacz	–	Rodilnik	–	Genitivus
Celownik	–	Dajalnik	–	Dativus
Biernik	–	Tożilnik	–	Accusativus
Narzędnik	–	Orodnik	–	Instrumentalis
Miejscownik	–	Mestnik	–	Locativus
Wołacz	–	Zwalnik	–	Vocativus

Nasproti slovenščini izstopa razbitje imenovalnika na znotraj stavka stoječi in z glagolom sovisni nazivnik v vlogi slovniškega osebka ter zunaj glagolskega stavka stoječi zvalnik v vlogi solednega pastavka. Logika vmesnih petih sklonov pa je predvsem v tem, da se dosledno predložno po poljsko izraža šele pretežna krajevnost mestnika. Nasproti slovenščini je prav tako opazno poljsko razlikovanje petih slovniških spolov:

moškoosebnega:	profesor, lekarz, pan, ojciec
moškoživega:	kot, pies, koń
moškoneživega:	stół, dom, krzesło
ženskega:	kobieta, matka, żona, córka, tablica, kotka
srednjega:	dziecko, okno, zadanie

Zaimki se delijo na samostalne in pridevne, oblikujoč prehod med samosvoje pregibnimi samostalniki in še drugače pregibnimi pridevniki ter števniki. Glagoli so nato pregibni v osebah in številih, ko nastopajo v povedniku ali pogojniku ali velelniku in v tvorniku ali trpniku. Na tri slovniške čase se navezuje glagolski vid, predhajajoč glagolskemu sevanju (implikaciji oziroma reakciji) prostih in predložnih sklonov. Pridevnikom so znova blizu tvorni in trpni deležniki, prislovom pa istodobna in preddobna deležja. Prislovi so v osnovi nepregibni z izjemo stopnjevanja, ki je lastno tudi kakovostnim (in kolikostnim) pridevnikom. Načelno nepregibni so prav tako predlogi, členki in vezniki.

Oblikoslovnemu orisu sledi oblikoglasje z osnovno delitvijo na soglasniško in samoglasniško preminjanje. To je nasproti slovenščini za spremembo bolj zahtevno, hkrati pa nujna podlaga za razširjeno obravnavo besednih vrst.

Pri razširjeni obravnavi besednih vrst je na prvem mestu oblikoskladje samostalnikov. Poljski samostalniki se v grobem sklanjajo po eni od dveh sklanjatev: po neženski prvi ali po pretežno ženski drugi. Le da opozorilu na sovpadanje nekaterih sklonov v ednini ali množini ne sledi suho podajanje celih sklanjatev, ampak razvejena obravnavo vsakega sklona posebej, in sicer njegovih oblik, njegovih vlog in njegove rabe v glagolsko sevanih ali nesevanih prostih in predložnih skladih. Raba prostega orodnika je recimo podana v takihle primerih s sevanimi skladi:

Ten pan jest nauczycielem.

W kwietniu Darek został ojcem.

Nowak stał się wkrótce potem sławnym chirurgiem.

Anna okazała się kobietą sprytną.
 Proszę iść ulicą Szewską.
 Chłopiec biegnie parkiem.
 Pędziliśmy autostradą.
 Matka martwiła się synem.
 Pachnie różami.
 Generał dowodzi armią.
 Chory ruszył ręką.
 Mój ojciec zajmuje się handlem.
 Dziewczynki bawią się lalkami.

Nesevano nadaljevanje pa pomenijo skladi:
 Spotkamy się wieczorem.
 Chwilami chce mi się śmiać.
 Mówiliśmy szeptem.
 Jednym słowem: jestem zadowolony z pobytu w Polsce.

Temu se spet protistavlja raba predložnega orodnika v sevanih skladih:
 Dyrektor rozmawiał z pracownikiem o jego pracy.
 Spotkamy się z wami jutro.
 Lekarze współpracują z psychologami.
 Pokłócił się z dziewczyną, a potem pogodził się z nią.
 Policja walczy z przestępcami.
 Wszyscy borykają się z problemami.

Nesevano nadaljevanje so nato skladi:
 Mieszkam z rodzicami.
 Poszedł z prośbą do przyjaciół.
 Obudziłem się z bólem głowy.
 Mam kłopot z zębem.

Hočeš nočeš so na koncu oblikoskladja samostalnikov podane še posebne sklanjatve in v protistavah povzeti predlogi, ki uvajajo več kot en sklon.

Samostalnikom sledeči zaimki so prehodno podani v celih sklanjatvah brez zvalnika, pregledno povzemajoč glagolsko sevanje sklonov. Dobro je pri tem izražena priložnost za široko obravnavo povratnih oblik in povratnih glagolov, še prej pa priložnost za opozorilo na besedni red klitičnih in toničnih oblik:

Nie ma go tutaj.
 Jego nie ma w domu.

Tonična svojilnost nato oblikuje most od nepregibnih oblik samostalnih k pregibnim oblikam pridevnih zaimkov:

N	jego/jej/ich	... dom	—	... domy
R	jego/jej/ich	... domu	—	... domów
D	jego/jej/ich	... domowi	—	... domom

T jego/jej/ich	... dom	–	... domy
O jego/jej/ich	... domem	–	... domami
M jego/jej/ich	... domu	–	... domach

V celih sklanjatvah so najprej obravnavani tudi pridevniki in števniki, s tem da se pri pridevnikih nato na eni strani podaja končniško odsevanje nadrejenih samostalnikov, na drugi pa spet sevanje podrejenih samostalnikov v prostih in predložnih sklonih. Nasproti težavam s slovensko dvojino ženskega in srednjega spola celo pri domačih govoricah je pri poljsko govorečih tujcih podobna težava v zvezi s štetjem samostalnikov moškoosebnega, moškoživega in moškoneživega spola:

Dwóch mężczyzn stało przed domem.

Dwu mężczyzn stało przed domem.

Dwaj mężczyźni stali przed domem.

Dwa koty stały przed domem.

Dwa stoły stały przed domem.

Dwa krzesła stały przed domem.

Dwie kobiety stały przed domem.

Obravnava glagola zadeva sedem slovniških lastnosti: čas, vid, naklon, način, osebo, določnost in lik. Potem ko se vmes zadrži pri izpeljavi nedoločnikov in pri skladih z njimi, proti koncu preide na glagolske deležnike, deležja in raznotero izpeljane glagolnike, ki so spet priložnost za pregled sevanja prostih in predložnih sklonov.

Prislovi se po možnosti izvajajo iz kakovostnih pridevnikov in za to bi na prvi pogled govorile nekatere predložne zveze:

prawy	–	na prawo
stary	–	po staremu
cicho	–	z cicha

Le da bi v zadnjem primeru prislovu (adverbu) *cicho* moral najprej slediti vsaj privez (predikativ) *cicho* in šele nato predložna zveza:

cicho	–	cicho	–	z cicha
-------	---	-------	---	---------

Razliko med prislovom *ciężko* ob sevnem glagolu in privezom *ciepło* ob veznem glagolu kažeta stavka:

Adam ciężko pracuje.

Tam jest ciepło.

Podana primera sta lahko uvod v oblikovanje glagolskega stavka glede na to, da nastopa v vlogi povedka mimo sevnega glagola tudi zveza veznega glagola s privezom, ki je blizu pridevniku:

Na korytarzu było ciemno.

Korytarz był ciemny.

Razlika med privezom in pridevnikom je v tem, da povedek z vključenim

privezom kvečjemu seva krajevni prislovek *na korytarzu*, povedek z vključenim pridevnikom pa slovniški osebek *korytarz* seva in odseva. Le da je tu še nekaj drugega psihološki osebek ali tema povedi:

Na rynku stoją Sukiennice.

W Sukiennicach są sklepy i galeria malarstwa.

Tu je namreč na ravni zaporedja stavkov slovniški osebek najprej samostalnik v sovisnem nazivniku *Sukiennice* in nato zveza s samostalnikom v sovisnem nazivniku *sklepy i galeria*, na ravni povedi pa je tema najprej krajevni prislovek *na rynku* in nato krajevni prislovek *w Sukiennicach*. Nadaljnji korak pomeni zamenjava slovniškega osebk *Kraków* s slovniškim predmetom *go* v zaporedju stavkov:

W Średniowieczu Kraków był fortecą.

Otaczały go mury z basztami.

Tako slovniškemu predmetu *go* kot temi povedi v smislu važnostne členitve sledi nov slovniški osebek oziroma (glede na mednarodni simbol S pa tudi sovisnost s slovniškim povedkom morda kar) somet *mury z baštami* kot psihološki povedek ali rema povedi.

V smislu oblikoskladnega pristopa so členki obravnavani v okviru nikalnih stavkov ter ugibalnih (modalnih) in iskalnih (diktalnih) vprašanj. V nadaljnjih dveh obsežnih poglavjih pa so obdelani vezniki. V poglavje, posvečeno prirednim sestavkovjem, so vključene pretvorbe z istodobnim in preddobnim deležjem:

Stał obok mnie i milczał.

→ Stał obok mnie milcząc.

→ Stojąc obok mnie milczał.

Wszedł do pokoju i zaświecił światło.

→ Wszedłszy do pokoju zaświecił światło.

→ Po wejściu do pokoju zaświecił światło.

V poglavju, posvečenem podrednim sestavkovjem in njihovim pretvorbam, so zastopane še bolj raznotere pretvorbe odvisnih stavkov z veznikom *że* v člen glavnega stavka:

Denerwuje nas (to), że dzieci krzyczą.

→ Denerwuje nas krzyk dzieci.

Prognoza przewiduje, że jutro się ociepli.

→ Prognoza przewiduje jutro ocieplenie.

Bał się, że utraci pracę.

→ Bał się utraty pracy.

Zdecydował się, że kupi samochód.

→ Zdecydował się na kupno samochodu.

Nie wątpię, że Krystyna wróci.
→ Nie wątpię w powrót Krystyny.

Dowiedziałem się, że syn przyjeżdża.
→ Dowiedziałem się o przyjeździe syna.

Podobno raznotere so pretvorbe odvisnih stavkov z oziralnimi izrazi:
To jest człowiek, który umie naprawić telewizor.
→ To jest człowiek umiejący naprawić telewizor.

Zadanie, które zrobili studenci, było trudne.
→ Zadanie zrobione przez studentów było trudne.

Przy oknie siedzi dziewczyna, która ma zielone oczy.
→ Przy oknie siedzi dziewczyna o zielonych oczach.

Do tramwaju wsiadła kobieta, która miała na sobie płaszcz.
→ Do tramwaju wsiadła kobieta w płaszczu.

Ze szkoły wraca dziecko, które niesie torbę na plecach.
→ Ze szkoły wraca dziecko z torbą na plecach.

Za konec je podanih še nekaj poimenitev. Te med drugim odpirajo prostor
novi remi kakor v naslednjem primeru:
Oglądasz telewizję cały dzień?
– Nie, oglądanie telewizji męczy oczy.

Vladimir Nartnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
1000 Ljubljana
E-pošta: vlado@zrc-sazu.si